

Krzysztof Kosecki

Uniwersytet Łódzki

Metafory i metonimie w oronimach tatrzańskich

1. Wprowadzenie

Językoznawstwo kognitywne drugiej generacji zakłada, że ludzki system pojęciowy wyraża się w języku i jest w dużym stopniu oparty na metaforze i metonimii [Lakoff, Johnson 1988, 1999; Sweetser 1990]. Znacząca obecność tych mechanizmów w języku potocznym stała się celem licznych analiz [Dirven 1993; Lakoff 1987a, 1987b, 1993; Radden, Kövecses 1999; Kövecses 2002, 2005]. Onomastyka nie jest tu wyjątkiem. Metafora i metonimia odgrywają zasadniczą rolę w procesie tworzenia różnych kategorii nazw. Dla przykładu, wiele nazw osobowych w języku niemieckim opiera się na metonimii, ponieważ pochodzą one od wykonywanych zawodów, miejsc, a także elementów topografii terenu [Jäkel 1999].

2. Onomastyka tatrzańska

W dotychczasowych analizach oronimów tatrzańskich występuje spora różnorodność perspektyw. Niektórzy badacze akcentują wielość motywacji dla tych nazw, a także ich aspekty etymologiczne [Rozwadowski 1914]. Inni koncentrują się na motywacjach wynikających z uczestnictwa twórców oronimów w określonych środowiskach i grupach społecznych, w tym także zespołach wspinaczy, czyli przyjmują perspektywę pragmatyczną [Rutkowski 2001a, 2001b]. Procesy pojęciowe towarzyszące tworzeniu oronimów także stanowiły już przedmiot opisu. Należy tu zwłaszcza wymienić dość obszerną analizę Ewy Komorowskiej [2000] – autorka stosuje kognitywną teorię metafory, ale nie uwzględnia szczegółowych klasyfikacji tego mechanizmu pojęciowego. Istotą metafory w tym ujęciu jest przede wszystkim wykorzystanie podobieństwa kształtu odnośników oronimów do ludzi, zwierząt i przedmiotów. Dość liczne źródła nielingwistyczne [Puškáš 1957–1989; Kotański 1971; Korosadowicz, Biedrzycki 1972; Szaflarski 1972;

Radwańska-Paryska, Paryski 2004; Bohuš 1996; Cywiński 1997] podają motywacje dla różnych nazw, ale nie wspominają o aspektach pojęciowych ich struktury.

3. Metafora i metonimia

Metafora i metonimia to dwie różne strategie pojęciowe [Dirven 1993], mimo że w niektórych przypadkach wchodzą w interakcję [Goossens 1990; Radden 2000]. W najbardziej ogólnym ujęciu metafora opiera się na porównaniu i umożliwia rozumienie określonego pojęcia za pomocą innego, natomiast metonimia akcentuje przyległość elementów w obrębie jednego modelu pojęciowego, a bardziej wyrazisty z nich służy „kierowaniu uwagi” na mniej wyraziste elementy [Kövecses 2002: 147–148].

3.1. Metafora wyobrażeniowa

Metafory wyobrażeniowe (ang. *image metaphors*) stanowią tylko jeden typ w obrębie całej kategorii [Lakoff 1993]. Opierają się one na konwencjonalnych obrazach lub wyobrażeniach. Przykładem może być fragment wiersza pt. *Wolny związek* André Bretona [1931]: „Moja żona... której talia jest *klepsydrą*” [Lakoff 1987a: 221]. Obydwa elementy metafory są konkretne, a wyobrażenie wąskiego środka klepsydry ulega „nałożeniu” na wyobrażenie talii szczupłej kobiety. W ten sposób powstaje tylko jedno wyrażenie metaforyczne i dlatego właśnie metafory te zwane są jednorazowymi przeniesieniami (ang. *one-shot mappings*) [ibidem: 221]. Są one możliwe, ponieważ obydwie obrazy są na tyle „elastyczne”, że szczegółowe różnice pomiędzy występującymi w nich kształtami mogą zostać łatwo zniwelowane [ibidem: 220]. Tylko wyobrażenia są skonwencjonalizowane, same metafory już nie [ibidem: 221; Lakoff 1993: 229–231].

3.2. Metonimia

Kognitywna analiza metonimii opiera się na pojęciu *Idealizacyjnego Modelu Poznawczego* – IMP [Lakoff 1987b: 45, 68; Kalisz 2001: 53]. Takie modele są „relatywnie stabilnymi” umysłowymi przedstawieniami różnych teorii lub wiedzy o świecie, którymi posługują się użytkownicy języka [Evans, Green 2006: 270]. Określony element modelu, zwany „nośnikiem” (ang. *vehicle*), umożliwia „dostęp pojęciowy” do innego elementu modelu, zwanego „celem” (ang. *target*) [Radden, Kövecses 1999: 21]. Dla przykładu, w zakres IMP produkcji wchodzi takie elementy, jak producent, sposób wytwarzania, produkt i inne. Pierwszy z nich często używany jest jako „nośnik” metonimii, zwłaszcza gdy jego związek z produktem ma charakter artystyczny, wynalazczy lub jest w inny sposób unikal-

ny. Dlatego mówiąc „Mam *Forda*”, mamy na myśli samochód wyprodukowany w fabryce Henry’ego Forda w Detroit [ibidem: 39–40]. Możliwe są także różne inne modele poznawcze, np. rzecz i jej części, rzecz i jej składniki fizyczne, wydarzenie i jego części, lokalizacja i jej aspekty [ibidem: 31–42].

Wiele z takich modeli leży u podstaw metonimii, będących częścią struktury oronimów. Dla przykładu, w obrębie IMP lokalizacji i jej aspektów można wyróżnić takie elementy, jak góra i pobliskie osiedle. Dobrym przykładem związku pojęciowego pomiędzy nimi jest potoczne wyrażenie *pod Giewontem*, które odnosi się do Zakopanego, a opiera się na metonimii *góra za osiedle* lub *lokalizacja w pobliżu góry za osiedle*.

4. Oronimy tatrzańskie: perspektywa kognitywna

Poniższa analiza przyjmuje szeroki zakres pojęcia *oronimu*, choć niektórzy badacze są zwolennikami bardziej wyodrębniającego podejścia [Mrózek 2001]. Omawiane są nazwy naturalnych elementów krajobrazu górskiego, czyli gór, dolin i hal podgórszych oraz ich części, np. przełęczy, a także zbiorników wodnych położonych w dolinach lub u podnóży szczytów. Przedmiotem dyskusji jest 67 oronimów znanych części Tatr Polskich i Słowackich. Niektóre z przykładów nazywają te same obszary górskie, np. *Kozi Wierch* i *Czarne Ściany*. Nazwy alternatywne dla tego samego rejonu górskiego, o ile nie różnią się w swej treści, np. *Rybi Staw* i *Rybie Jezioro* jako dawne nazwy Morskiego Oka, traktowane są jako jeden oronim. Kilkanaście przykładów było już przedmiotem wcześniejszej analizy w języku angielskim [Kosecki 2006]. Zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym jej zakres był węższy niż w obecnym przypadku.

4.1. Oronimy metaforyczne

Wszystkie poniższe nazwy opierają się na metaforach wyobrazeniowych. Góry lub przełęcze przypominają swym wyglądem elementy zawarte w treści tych części oronimów, które nie są apelatywami toponimicznymi.

Przełęcz pod Chłopkiem – nazwa pochodzi od apelatywu „chłopek”, który w gwarze podhalańskiej oznacza iglicę skalną, przypominającą swym wyglądem postać człowieka. *Wierch pod Fajki* – nazwa pochodzi od apelatywu „fajka”, który w gwarze podhalańskiej oznacza niewielką turniczkę, przypominającą swym kształtem fajkę; nazwa ta może też pochodzić od niemieckiego słowa *Orgelpfeife*, czyli piszczałka będąca częścią organów, a szczyt ma przypominać kilka takich piszczałek ustawionych obok siebie. *Gęsia Szyja* – ten wąski, wygięty upłaz przypomina swym kształtem szyję gęsi. *Kazalnica Mięguszowiecka* – pierwszy człon nazwy tego szczytu jest taternickim określeniem płasienki lub platformy na zboczu

górkim bądź w ścianie skalnej, która z trzech stron podcięta jest bardzo stromymi lub przewieszonymi urwiskami, skąd obrazowe podobieństwo do kazalnicy kościelnej. *Kopieniec Wielki* – ten szczyt przypomina swym wyglądem kopę lub kopiec. *Kościelec* – od północnej strony szczyt ten tworzy piramidę, która przypomina kościół. *Krywań* – nazwa pochodzi od słowackiego apelatywu *kri-váň*, które w języku potocznym oznacza człowieka skrzywionego, czyli garbusa. *Krzyżne* – ta przełęcz położona jest na skrzyżowaniu trzech grzbietów górskich, skąd bierze się podobieństwo do trójramiennego krzyża. *Mnich* – ten szczyt przypomina swym wyglądem nieco pochylonego i zakapturzonego mnicha. *Nosal* – ten szczyt to grupa skał, które wyglądają jak ostro zarysowane ludzkie nosy. *Ptak* – ta część Buczynowych Turni jest bardzo podobna do głowy siedzącego ptaka. Nazwa *Rohacze*, odnosząca się do dwóch słowackich szczytów, pochodzi od podhalańskiego słowa *rohacz*, które używane jest na określenie wybitnych wierzchołków, a samo pochodzi od słowackiego leksemu *roh*, czyli róg. *Świni-ca* – ten szczyt od strony północnej przypomina swym wyglądem świnie. *Grań Widel (Widły)* – nazwa pochodzi od kształtu grani z południowej strony, który przypomina widły [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 142, 264, 321, 505–506, 558, 570, 611, 617, 760, 824, 992, 1022, 1217, 1328].

Żelazne Wrota to nazwa dwóch przełęczy w grani Tatr Wysokich. Różni się ona od innych przykładów, ponieważ zawiera metaforę w obydwu członach, z których pierwszy motywowany jest kolorem otaczających skał, a drugi oznacza przełęcz górką wyglądającą jak wrota lub brama [ibidem: 1447].

Problem obecności metafor wyobrażeniowych w powyższych i podobnych oronimach wymaga uściślenia. Istotą ich użycia jest korelacja pojedynczych obrazów i wynikający z tego brak konwencjonalizacji [Lakoff 1987a: 221; 1993: 229–231]. Jednak istotą nazwy jest to, że w wyniku częstego używania staje się ona wyrażeniem skonwencjonalizowanym. Z tego względu metafory wyobrażeniowe, które są powszechne w użyciu i skonwencjonalizowane, ulegają przekształceniu w metafory ontologiczne [Kalisz 2001: 98]. Tak z pewnością jest w przypadku oronimów – są one metaforami wyobrażeniowymi przede wszystkim na wczesnym etapie ich użycia. Proces konwencjonalizacji przekształca je w kategorię hybrydową – pozostają metaforami wyobrażeniowymi w strukturze, lecz częstotliwość użycia czyni je metaforami ontologicznymi.

4.2. Oronimy metonimiczne

Ta grupa nazw została podzielona na dziesięć podkategorii. Kryterium przynależności stanowi treść nośnika metonimicznego. W niektórych przypadkach nośnik ten jest tożsamy z podstawą słowotwórczą wyrażenia [Panther, Thornburg 1999: 285–291; Kosecki 2005: 65–66]. Dla przykładu, w oronimie *Limbowe* metonimia *roślina za obszar górski* zlokalizowana jest tylko w elemencie *limb-*.

4.2.1. Nazwy pochodne od nazw ludzkich osiedli

Motywację dla tworzenia tych oronimów stanowi położenie obszarów górskich w bezpośrednim sąsiedztwie ludzkich osiedli. *Gierlach/Gierlachowski Szczyt* – nazwa pochodzi od wsi Gierlachów na Spiszu. *Dolina Jałowiecka* zawdzięcza swą nazwę pobliskiej wsi Jałowiec. *Łomnica* – ta nazwa pochodzi od częściowego położenia szczytu we wsi Wielka Łomnica. *Dolina Staroleśna* bierze swą nazwę od spiskiej wsi Stara Leśna, w której granicach katastralnych kiedyś się znajdowała. *Dolina Wielicka* – nazwa pochodzi od miasteczka Wielka na Spiszu [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 325, 448, 691, 1140, 1329]. W strukturze tych oronimów występuje metonimia *osiedle za obszar górski*.

Dolina Kościeliska to nazwa nieco bardziej złożona, ponieważ pochodzi od *Polany Stare Kościeliska*, a ta nazwa od kościółka, który najprawdopodobniej stał tam w okresie prowadzenia robót górniczych [ibidem: 574]. Metonimię *część obszaru górskiego za całość* poprzedza tu metonimia *budynek za część obszaru górskiego*. Na istnienie podobnych ciągów nominacyjnych wskazuje też Rutkowski [2001b: 326], ale nie opisuje ich w kategoriach procesów pojęciowych.

4.2.2. Nazwy pochodne od nazwisk dawnych właścicieli

Nazwy te stanowią podkategorię, ponieważ dawni właściciele terenów górskich nie tylko wykorzystywali je gospodarczo, lecz także często mieszkali w ich pobliżu. *Hala Goryczkowa* – nazwa pochodzi od nazwiska dawnego bacy Goryczki. *Hala Jarząbcza* – nazwa pochodzi od nazwiska dawnych właścicieli Jarząbków. *Polana Kalatówki* bierze swą nazwę od pierwotnych właścicieli, czyli górali o nazwisku Kalata, którzy w XIV w. mieszkali w Szaflarach. *Hala Kasprowa* – nazwa pochodzi od Kasper, czyli imienia lub przydomka dawnych właścicieli, na Podhalu notowanego już w XVII w. *Hala Kondratowa* – nazwa pochodzi od nazwiska pierwotnego właściciela Kondrata. *Hala Miętusia* zawdzięcza swą nazwę pierwotnym właścicielom, czyli sołtysom Miętusom z Miętustwa przy wsi Ciche. *Walentkowy Wierch* – ta nazwa jest pochodną imienia pasterza liptowskiego Walka lub Walentego, który paśł woły na przylegającym terenie [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 350, 460, 487, 501, 552, 747, 1316]. We wszystkich przypadkach występuje metonimia *osoba za obszar górski*.

Jaworzynka Łuszczkowa – ta dawna nazwa Hali Jaworzynki ma bardziej złożoną strukturę. Jej pierwszy człon pochodzi od rosnących tam kiedyś jaworów, a drugi od Łuszczków, dawnych właścicieli, którzy mieszkali na Zębie i na Bystrzem w Zakopanem [ibidem: 474]. Nazwa ma więc w swej strukturze dwie niezależne metonimie: *roślina za obszar górski* i *osoba za obszar górski*.

4.2.3. Nazwy pochodne od nazw działalności gospodarczej typowej dla obszarów górskich

Są one stosunkowo liczne, ponieważ w XIX stuleciu i wcześniej prowadzono na terenach górskich i podgórszych ożywioną działalność gospodarczą. Najczęściej przybierała ona formy górnictwa i pasterstwa.

Dolina Zadnich Koperszadów to nazwa pochodząca od niemieckiego złożenia *Kupferschächte* lub spisko-niemieckiego *Kopperschächte* – „miedziane sztolnie”, w których wydobywano miedź. *Hala Smytnia* bierze swą nazwę najprawdopodobniej od używanego w XVI w. przez polskich górników leksemu *szmitnia*, pochodnego od niemieckiego *Schmiede*, czyli kuźnia [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 558, 1114]. W strukturze tych oronimów występuje metonimia *zakład gospodarczy za obszar górski*.

Hala Pyszna to nazwa ludowa dla rejonu Tatr Zachodnich, w którym miały znajdować się najlepsze (pyszne?) pastwiska. Sery tam wyrabiane, zwane bruskami, również były uznawane za najlepsze [ibidem: 997]. W tym przypadku występuje metonimia *efekt jakości za obszar górski*.

Nazwa *Hala Stara Robota* pochodzi od starych i opuszczonych kopalni na zachodnich zboczach Ornaku w Tatrach Zachodnich [ibidem: 1138]. Opiera się ona na metonimii *dawna działalność gospodarcza za obszar górski*.

4.2.4. Nazwy pochodne od nazw zwierząt gospodarskich

Zwierzęta te zostały wprowadzone na obszary górskie przez człowieka. *Jagnięce* lub *Hala Jagnięca* to nazwy pochodzące od jagniąt wypasanych dawniej na tych terenach. *Wolarnia nad Kępą* – nazwa pochodzi od wołów kiedyś wypasanych w tym miejscu [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 444, 1355]. W obydwu przypadkach występuje metonimia *zwierzę gospodarskie za obszar górski*.

Cieleńce Tańce – ta nazwa została wprowadzona przez pasterzy, a pochodzi od zwierząt hasających w tym rejonie Tatr Zachodnich [ibidem: 159]. Opiera się na metonimii *zachowanie zwierząt gospodarskich za obszar górski*. Jednocześnie człon *Tańce* jest metaforą wyobrażeniową, która porównuje swobodne ruchy zwierząt do ruchów tanecznych. Nazwa ta ma więc bardziej złożoną strukturę, w której metonimia wchodzi w interakcję z metaforą. Przyjmuje ona formę metafory w metonimii (ang. *metaphor-in-metonymy*), czyli jednej z form metaftonimii (ang. *metaphtonymy*) [Goossens 1990: 335].

4.2.5. Nazwy pochodne od flory górskiej

Ta grupa nazw pochodzi od nazw roślin, które często występują tylko na terenach górskich. *Ciemnosmreczyńska Turnia* to nazwa pochodna od Ciemnych Smreczyn, czyli starych i gęstych lasów w Dolinie Koprowej, nad którą góruje. *Dolina Koprowa* – nazwa może pochodzić od rosnącego tam w dużych ilościach

kopru. *Przełęcz Liliowe* – pochodzi od góralskiej nazwy Lelijowe, a ona z kolei od leluja lub lelija, czyli rośliny pełnik złotogłów, która występuje w tym rejonie. *Limbowe* to nazwa pochodna od limb, które rosną w tym miejscu [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 159, 161, 559, 651, 653]. W strukturze tych oronimów występuje metonimia *roślina za obszar górski*.

4.2.6. Nazwy pochodne od fauny górskiej

Te nazwy pochodzą od nazw zwierząt występujących w górach, ale nie wykorzystywanych w celach gospodarczych. Obecnie najczęściej podlegają one ochronie.

Kozi Wierch bierze swą nazwę od kozic spotykanych przez pasterzy po południowej stronie szczytu. *Rybi Staw* lub *Rybie Jezioro* to dawne nazwy Morskiego Oka, które najprawdopodobniej pochodzą od występujących w nim ryb, czyli naturalnych stanowisk pstrągów. *Żabie* – ta nazwa części gór w rejonie Morskiego Oka związana jest z występującymi tam żabami [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 583, 769, 1046, 1444]. W strukturze tych oronimów obecna jest metonimia *zwierzę za obszar górski*.

4.2.7. Nazwy pochodne od nazw innych elementów orograficznych

Dość liczne nazwy pochodzą od nazw innych elementów orograficznych. Jest tak dlatego, że szczyty, doliny i hale często położone są w bezpośrednim sąsiedztwie albo nawet stanowią części innych, już nazwanych obszarów. *Bys-stra* – nazwa tego szczytu bierze się od potoku, który spływa z jego południowych stoków. *Grześ* – nazwa tego szczytu pochodzi z gwary podhalańskiej, a określa grzędę lub grzbiet spadający ostro po obydwu stronach. *Krzesanica* to podhalańskie określenie stromej ściany lub urwiska skalnego; w tym przypadku chodzi o część szczytu, która opada na północ do Doliny Mułowej. *Małolączniak* – nazwa szczytu pochodzi od Hali Mała Łąka, której tereny wypasowe sięgały prawie samego wierzchołka [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 129, 383, 615, 715]. W strukturze powyższych oronimów występuje metonimia *część obszaru górskiego za całość*.

Giewont – nazwa tego szczytu stanowi onomastyczną zagadkę. Może ona pochodzić od niemieckiego słowa *Gewände*, które w narzeczach południowo-niemieckich oznacza skały lub ściany górskie [Rozwadowski 1914]; inna hipoteza wskazuje jako źródło również niemieckie wyrażenie *jähe Wand*, które oznacza stromą ścianę, a ta stanowi północną stronę Giewontu; jeszcze inną motywację podał w 1874 r. Stanisław Eljasz Radzikowski, według którego słowo *giewont* to w gwarze podhalańskiej „słup, belka lub coś podobnego stojącego pionowo”; wreszcie Jan Radwański uważa, że oronim ten pochodzi od podhalańskich wyrazów *giew*, *gwy*, *giewy*, *giewa*, które znaczą „prostopadły, spadzisty”

[Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 328]. Dwie pierwsze motywacje nazwy opierają się na metonimii *część obszaru górskiego za całość*, trzecia stanowi metaforę wyobrażeniową, zaś czwarta zawiera metonimię *cecha orograficzna za obszar górski*.

Dolina Kołowa – nazwa pochodzi od leżącego w tej dolinie stawu, który kształtem przypominał koło [ibidem: 542]. Oronim ten również zawiera w swej strukturze metonimię *część obszaru górskiego za całość*, ale ponieważ jej nośnik sam opiera się na metaforze wyobrażeniowej, jest to kolejny przykład metafory w metonimii [Goossens 1990: 335].

4.2.8. Nazwy pochodne od nazw mineralów

Błyszcz – nazwa tego szczytu pochodzi od leksemu *błyszczce*, który określa ciężkie i połyskliwe związki metali z siarką, na przykład antymonit i galenę. Związki te występują w jego rejonie. *Granaty* – nazwa tych trzech szczytów to jednocześnie nazwa półszlachetnych i prawie czarnych kamieni, które występują w ich skale. Nazwa *Dolina Koprowa*, omawiana już w pkt 4.2.5 powyżej, może również pochodzić od niemieckiego słowa *Kupfer* – „miedź”, której złoża znajdują się w tym rejonie gór. *Szpiglasowa Przełęcz* bierze swą nazwę od niemieckiego złożenia *Spiessglanz*, czyli antymonit [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 96, 369–370, 559, 1195]. We wszystkich przypadkach występuje metonimia *substancja/minerał za obszar górski*.

4.2.9. Nazwy pochodne od wrażeń wzrokowych

Dla tej kategorii można podać wiele przykładów. *Czarny Staw Gąsienicowy* i *Czarny Staw pod Rysami* – pierwszy człon każdej z nazw pochodzi od ciemnej, prawie granatowej barwy, która jest wynikiem obecności sinic w wodach tych jezior. *Czerwone Wierchy* – nazwa pochodzi od barwy rośliny sito skucina, która obficie rośnie w rejonie tych szczytów, a wraz z nastaniem późnego lata czerwienieje. *Osobita* – nazwa tego szczytu pochodzi od jego położenia, które sprawia, że wygląda on jakby wznosił się oddzielnie od innych; *osobitý* w języku słowackim znaczy „odrębny, swoisty, indywidualny”. *Rysy* – zawdzięczają swą nazwę północnym zboczom tego i sąsiednich szczytów, które wyglądają jak porysowane. *Wysoka* – nazwa pochodzi od dużej wysokości tego szczytu, którą dodatkowo uwydatniają jego smukły kształt i odosobnione położenie. *Żółta Turnia* bierze swą nazwę od żółtej barwy wielosporka jaskrawego, czyli porostu pokrywającego skały na jej zboczach [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 179, 181, 193, 860, 1050, 1371, 1453]. W strukturze tych oronimów występuje metonimia *wrażenie wzrokowe za obszar górski*.

Czarne Ściany to nazwa Koziego Wierchu nadana przez pasterzy. Pochodzi ona od ciemnych urwisk znajdujących się po jego północnej stronie [ibidem: 583].

W pierwszym członie występuje metonimia *wrażenie wzrokowe za obszar górski*, zaś drugi jest metaforą wyobrażeniową.

Czerwona Ławka stanowi podobny przypadek. Jest to polska nazwa przełęczy w słowackich Tatrach Wysokich. W jej pierwszym członie obecna jest metonimia *wrażenie wzrokowe za obszar górski*, która motywowana jest rudawym kolorem skał występujących pod przełęczą [Nyka 2000: 340], co może wynikać z obecności mylonitów w tym miejscu. Drugi człon jest natomiast metaforą wyobrażeniową, dla której motywację może stanowić kształt przełęczy, otoczonej stromymi szczytami.

4.2.10. Nazwy pochodne od osiągnięć, doświadczeń i wypadków wysokogórskich

Poza nazwami dróg wspinaczkowych lub ich części [Rutkowski 2001b: 327] tych oronimów jest stosunkowo niewiele, choć wydarzeń stanowiących potencjalną motywację nie brakuje. *Żleb Kulczyńskiego* – nazwa pochodzi od prof. Władysława Kulczyńskiego seniora (1854–1919), przyrodnika i działacza Towarzystwa Tatrzańskiego, który w 1893 r. jako pierwszy przeszedł jego częścią. *Mylna Przełęcz* zawdzięcza swą nazwę trudnościom ze znalezieniem drogi w kierunku Zmarzłego Stawu, jakich w 1902 r. doświadczył tam wspinacz Janusz Chmielowski (1878–1968). *Żleb Blatona* – ta nazwa pochodzi od Jana Blatona (1907–48), znanego fizyka, który zginął w tym rejonie Świnicy. *Żleb Dregé'a* bierze swą nazwę od Jana Dregé'a (1890–1911), studenta z Warszawy, który pierwszy zginął podczas próby zejścia nim z Orlej Perci [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 624, 795, 224; Nyka 1992: 171, 186]. W strukturze tych nazw występują, odpowiednio, metonimie: *osoba za obszar górski, w którym dokonała osiągnięcia; doświadczenie za obszar górski, w którym nastąpiło; osoba za obszar górski, w którym uległa wypadkowi*.

5. Podsumowanie

Powyższa analiza wskazuje, że w strukturze wybranych oronimów tatrzańskich dominują dwa mechanizmy pojęciowe: metafora wyobrażeniowa i metonimia. Zdecydowanie więcej nazw, bo aż 48 (71,64%) ma charakter całkowicie metonimiczny, z czego w jednym przypadku występują dwie różne metonimie. Dwa oronimy (2,99%) opierają się na metaftonimii. 15 nazw (22,38%) opiera się na metaforze wyobrażeniowej, z czego w jednej obecne są dwie różne metafory. W dwóch oronimach (2,99%) metonimia i metafora występują obok siebie.

Trudno o jednoznaczną kategoryzację oronimów. Niektóre nazwy można zakwalifikować do więcej niż jednej kategorii, np. *Szpigłasowa Przełęcz* ma nazwę związaną z występującym w jej rejonie antymonitem, ale także z jego

z wydobyciem, co różne źródła w innym stopniu akcentują [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 1195; Nyka 1992: 262]; z kolei nazwa *Czerwone Wierchy* pochodzi od wrażeń wzrokowych, ale te są wynikiem obecności na zboczach tych szczytów określonych roślin [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 193; Nyka 1992: 238]. Sporą grupę stanowią nazwy pochodne od innych nazw niebędących oronimami, np. nazwy hal i dolin motywowane nazwiskami ich użytkowników lub właścicieli, czyli antroponimami, a także nazwy szczytów pochodne od makrotoponimów określających pobliskie osiedla.

Poza tym możliwe są jeszcze inne kategorie oronimów. Przykłady to *Smoczy Staw* i *Smoczy Szczyt* w rejonie Wysokiej, które odzwierciedlają ludowe podania o istnieniu smoka w Tatrach, a więc są motywowane etnograficznie [Radwańska-Paryska, Paryski 2004: 1108].

Należy także wspomnieć o roli etymologii ludowych w wyjaśnianiu motywacji dla niektórych nazw. *Hala Goryczkowa*, na przykład, ma nazwę pochodzącą od nazwiska dawnych właścicieli Goryczków, a nie, jak niektórzy uważają, od rośliny zwanej goryczką, która w tym rejonie gór nie występuje [ibidem: 351]. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że gdyby nazwa tego obszaru górskiego pochodziła od wspomnianej rośliny, również opierałaby się na metonimii.

Bibliografia

- Bohuš Ivan, 1996, *Od A do Z o názvoch Vysokých Tatier*, Łomnica Tatrzańska.
- Breton André, 1984 [1931], *Free union*, [w:] Paul Auster (red.), *The Random House book of twentieth century French poetry*, New York, 183.
- Cieślak Aleksandra, Czopek-Kopciuch Barbara (red.), 2001, *Toponimia i oronimia*, Kraków.
- Cywiński Władysław, 1997, *Tatry – przewodnik szczegółowy*, Poronin.
- Dirven René, 1993, *Metonymy and metaphor: different mental strategies of conceptualisation*, „Leuvense Bijdragen” 82, 1–28.
- Eljasz Radzikowski Stanisław, 1893–1894, *Tatry Bielskie. Szczegółowy opis geograficzny, Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*, t. 14–15, Kraków.
- Evans Vyvyan, Green Melanie, 2006, *Cognitive linguistics: An introduction*, Edynburg.
- Goossens Louis, 1990, *Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*, „Cognitive Linguistics” 1 (3), 323–340.
- Jäkel Olaf, 1999, *Metonymy in onomastics*, [w:] Klaus-Uwe Panther, Günter Radden (red.), 211–229.
- Kalisz Roman, 2001, *Językoznawstwo kognitywne w świetle językoznawstwa funkcjonalnego*, Gdańsk.
- Komorowska Ewa, 2000, *Metafora w oronimii tatrzańskiej*, „Onomastica” XLV, 73–106.
- Korosadowicz Zbigniew, Biedrzycki Andrzej, 1972, *Zakopane, Tatry, Podtatrze. Przewodnik-informator*, Warszawa.
- Kosecki Krzysztof, 2005, *On the part-whole configuration and multiple construals of salience within a simple lexeme*, Łódź.
- Kosecki Krzysztof, 2006, *Metaphor and metonymy in the names of Tatra peaks, passes, and valleys*, „Rozprawy Humanistyczne” VII, 67–80.
- Kotański Zbigniew, 1971, *Przewodnik geologiczny po Tatrach*, Warszawa.

- Kövecses Zoltán, 2002, *Metaphor: a practical introduction*, Oxford.
- Kövecses Zoltán, 2005, *Metaphor in culture: universality and variation*, Cambridge.
- Lakoff George, 1987a, *Image metaphors*, „Metaphor and Symbolic Activity” 2 (3), 219–222.
- Lakoff George, 1987b, *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*, Chicago.
- Lakoff George, 1993, *The contemporary theory of metaphor*, [w:] Andrew Ortony (red.), *Metaphor and thought*, Cambridge, 202–251.
- Lakoff George, Johnson Mark, 1988, *Metafory w naszym życiu*, tłum. Tomasz P. Krzeszowski, Warszawa.
- Lakoff George, Johnson Mark, 1999, *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*, New York.
- Mrózek Robert, 2001, *Status oronimii w subsystemie toponimicznym i w toponomastyce*, [w:] Aleksandra Cieślíkowa, Barbara Czopek-Kopciuch (red.), 231–235.
- Nyka Józef, 1992, *Tatry Polskie. Przewodnik*, Warszawa.
- Nyka Józef, 2000, *Tatry Słowackie. Przewodnik*, Latchorzew.
- Panther Klaus-Uwe, Thornburg Linda L., 2003, *The roles of metaphor and metonymy in English -er nominals*, [w:] René Dirven, Ralf Pörings (red.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, Berlin, 279–319.
- Panther Klaus-Uwe, Radden Günter (red.), 1999, *Metonymy in language and thought*, Amsterdam.
- Puškáš Arno, 1957–1989, *Vysoke Tatry. Horolezecký sprievodca*, t. 1–10, Bratislava.
- Radden Günter, 2000, *How metonymic are metaphors?*, [w:] Antonio Barcelona (red.), *Metaphor and metonymy at the crossroads*, Berlin, 93–108.
- Radden Günter, Kövecses Zoltán, 1999, *Towards a theory of metonymy*, [w:] Klaus-Uwe Panther, Günter Radden (red.), 17–59.
- Radwańska-Paryska Zofia, Paryski Witold Henryk, 2004, *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin.
- Rozwadowski Jan Michał, 1914, *O nazwach geograficznych Podhala*, „Pamiętniki Towarzystwa Tatrzańskiego”, t. 35, Kraków.
- Rutkowski Mariusz, 2001a, *Mikrotoponimia w przestrzeni wspinaczkowej. Studium socjoonomastyczne*, Olsztyn.
- Rutkowski Mariusz, 2001b, *Typ przestrzeni społecznej a nazewnictwo (na przykładzie oronimii Tatr)*, [w:] Aleksandra Cieślíkowa, Barbara Czopek-Kopciuch (red.), 323–331.
- Sweetser Eve E., 1990, *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge.
- Szaflarski Józef, 1972, *Poznanie Tatr. Szkice z rozwoju wiedzy o Tatrach do połowy XIX wieku*, Warszawa.
- Zarzycki Kazimierz, Zwolińska Zofia, 1984, *Rośliny Tatr Polskich. Ilustrowany przewodnik turystyczny*, Warszawa.

Krzysztof Kosecki

Metaphor and metonymy in Tatra oronyms

(Summary)

The paper employs the methodological framework of the second generation cognitive linguistics, which emphasizes the role of metaphor and metonymy in human conceptual system and language [Lakoff, Johnson 1999]. The framework is used in the analysis of selected Polish

and Slovakian Tatra oronyms. Historical motivation for the emergence of the names in question is provided. The results of the analysis clearly point out to dominance of image metaphors and metonymies in the structure of the selected names. Problems related to categorisation of oronyms are also discussed.

Słowa kluczowe: metonimia, metafora wyobrażeniowa, oronim.

Key words: image metaphor, metonymy, oronym.